

ГРИГОРІЙ СИВОКІНЬ: ФОРУМ КРИТИКОЛОГІЇ

З-поміж рельєфних властивостей стилю Григорія Сивоконя варт виокремити передусім таку – фактичну постановку цікавої та поліфонічної проблеми без її прямої (чи то пак надмірно-прямолинійної) вербалізації. Його статті й книжки засновані на акуратно-глибокому й медитативно-уважному розгортанні думки, що постає внутрішньо ємною, насиченою і “багатоходовою”. Як і в рефлексіях 1979 року, коли він, обсервуючи свій дослідницький розвій, згадував та розмірковував:

“Діялось це на початку 60-х років. У літературу вливались свіжі сили. Престиж художнього слова круто зростав. Масовий інтерес до книжок – також. Залишатися осторонь було понад силу, читач узявся за перо. Народився ще один критик.

Пізніше ж багато що змінилося. Критика стала другою спеціальністю (так, я, як багато моїх колег, “...і літературознавець”). Разом із змінами в літературі змінювалася спрямованість і гострота статей” (“Від аналізу до прогнозу”).

У цьому текстовому сегменті не лише виокремлено чинник (а він був зовнішнього, соціозумовленого ґатунку й виражав загальну ноосферу тієї доби), що навернув його, молодого науковця-кандидата, до студій і розвідок у домені сучасної української літератури, а й намічено проблему об’єктно-ціннісних стосунків критика й літературознавця, а якщо значно ширше – естетико-методологічних відносин критики та літературознавства. А те, що дихотомічні структури “критик ~ літературознавець” і “літературна критика ~ літературознавство” позбавлені однозначного, й отже, одновекторного, однополюсного, односислового потрактування, так про це, власне, і промовляє всім своїм єством, усією своєю органікою аналітична текстура Григорія Сивоконя.

У публікаціях, здійснених на шпальтах і сторінках літературної періодики, у монографічних працях “Життєва переконливість героя” (1965), “Друге прочитання” (1972), “Визначеність таланту” (1978), “Художній твір і літературний процес” (1986), “Від аналізу до прогнозу” (1990) Григорій Сивокінь своїми дослідницькими підходами, мовостилем, оцінною аксіологією фактично обстоював автономію, ба навіть безмежну автономію критики у структурно-свідомісному мегаполісі літературознавства.

На межі 1950 – 1960-х років Григорій Сивокінь починає “приміряти” на себе іпостась критика й послідовно перейматися літературно-критичним практиком (прагматикою критичної діяльності, прагмакритикою), розробляючи жанр аналітичного огляду. Він розглядає, відстежує, групує, оцінює, тестує та рефлексує над літературними текстами>персоналіями>тенденціями 1960 – 1980-х років. Він уживається в текст (за тодішньою риторикою – “твір”) – у

спрямованість концепції, духовний побут персонажів, звучання та “голосові партії” слова. Він неначе наближає до себе соціоментальний і духовно-естетичний контекст, у якому текст було написано та опубліковано, і прагне його укрупнено, виразно показати, вичленувавши присутні ознаки й особливості.

Григорія Сивоконя цікавить співвіднесеність тексту не так із життям, як із реальністю, потрактованою в надзвичайно широкому сенсі, – реальністю соціумною, психологічною, етичною, поведінковою, розумовою. Його приваблює виявлення достеменної (справжньої, внутрішньої, а не задекларованої письменником, якщо, зрозуміла річ, така продекларованість у художньому тексті відбувалася) логіки сюжетних рішень, характерів, мовосфери. Він зосереджує увагу на текстовій специфіці, деталях і нюансах як результаті творчого мислення поета, прозаїка або критика.

Попри те, що в його літкритичних інсталяціях активні акценти розставляються над локальними або ж узагалі парціальними художніми складниками, Григорій Сивокінь збалансовує їх згустками-квінтесенціями, що формують узагальнений образ тексту. Ведучи мову про “видатний роман Григорія Тютюнника “Вир”, писаний уже після війни”, він не тільки наголошує на його художньому значенні (“написані частини твору помітно просунули нашу прозу вперед”), а й виокремлює провідні його риси-якості, що відзначалися “і правдивим відображенням українського села довоєнного та воєнного часів, і глибоким проникненням письменника в душу, в психологію, в ціле життя сільського трудівника”. Ця низка макротез, урешті, торкається засадничих принципів письменника, що зберігають свою актуальність і для нинішньої літератури реалістичного, вірогідно-фактичного ґатунку: “Саме увага автора до людини, до людського характеру, вміння створити колоритний образ, знання села, засновані не на спостереженнях відрядженого (як влучно й іронічно звучить ця формула: “спостереження відрядженого”. – Я. Г.), а на власному досвіді і на вмінні точно бачити (ще одне влучне потрапляння: точна оптика ще не завадила жодному письменникові. – Я. Г.), – ось що робить героїв “Виру” ймовірними і природними, опуклими і переконливими, виразними, характерними” (“Життєва переконливість героя”). Тяжіння до узагальнювальних характеристик і періодів зумовлено природою критичного мислення Григорія Сивоконя – простежити зв’язок між вихідними категоріями митця й художнім рівнем його тексту (до речі, “художній рівень” – одна з частотних позначок Сивоконєвого наративу). Його розгляд конкретного тексту співвідноситься із реконструкцією моделі

айсберга: розпочинається обсервація зазвичай із більш-менш очевидних частин цього айсберга, проте поступово рефлексивний погляд зосереджується на потрактуванні невидимих і прихованих його масивів.

Григорій Сивокінь у такий спосіб розгортає критичні реалії, що вони утворюють оазу поліаспектності й поліпроблемності. Його стиль думання й викладу містить доволі високу концентрацію “проблемних зон”. Він тримає в постійній напрузі думку співрозмовника-читача й готовий будь-якої миті підкинути новий проблемний субсюжет або субколізію естетичного ґатунку. Зіставляючи особливості романів Івана Григурка “Канал” і Юлія Хмельковського “Сухий лиман”, створених на південному життєвому фактажі, він наголошував, що “це були, по суті, перші серйозні виступи двох молодих авторів”, які “представляли південь України: один одесит, другий вчився в Одесі, а в час написання “Каналу” жив у Херсоні”. Цей стислий геолітературний пасаж ненав’язливо, проте доволі лунко актуалізує аспект “письменник – регіон – ретрансляція свого регіону”, який ментально незамінний, необхідний і знаковий для української літератури та широко відображений також у світовому художньому форматі.

Цей само компактний фрагмент спровокував у моїй пам’яті цілком індивідуально-родинний факт-спогад: Григурко працював над “Каналом”, що на початку 1970-х приніс йому доволі широку відомість, будучи кореспондентом херсонської молодіжки “Ленінський прапор”, а на роботу в цю газету взяв його мій батько – прозаїк і журналіст Юрій Голобородько, який тоді очолював молодіжний часопис, і саме як газетяр “Ленінського прапора” Іван Григурко виїжджав на будівництво Північно-Кримського каналу.

Продовжуючи огляд цих текстів, Григорій Сивокінь акцентує на тому, що вони “вийшли майже водночас” і що “про обидва романи одразу по їх появі широко заговорила критика, майже порівно ділячи свою увагу до них”. І тут він вичленовує одну з найгостріших і, мабуть, найбільючіших (особливо для письменників) проблем – долі художнього тексту. Він коротко окреслює подальше функціонування (чи нефункціонування) тексту в літературному процесі й критико-аналітичній рецепції: “Премії на конкурсах, а далі... “Сухий лиман” поступово якось загубився. Тоді як про “Канал” дискусії ведуться до цього часу. Він часто видається українською і в перекладах іншими мовами” (“Визначеність таланту”). Григорій Сивокінь не вдається до акцентовано-

вербалізованого формулювання проблеми “долі твору”, проте, зіставляючи образно-стильові особливості цих романів, непрямо дає відповідь на питання, що ж саме зумовило більшу “живучість” і художню резонансність “Каналу”.

Літературно-критичному практику Григорія Сивоконя властивий розгляд та оцінювання письменника переважно крізь призматику естетичного об’єктивізму. Він ставить за мету виявити й проаналізувати як достоїнства тексту, так і його, сказати б, у художньому сенсі несильні, проблемні, а то й прозоро вразливі особливості. Він обсервує текст без припуску і “знижки” на літстатус його автора, а якщо і враховує це, то насамперед для того, щоби підвищити планку художньо-естетичних вимог до письменника. Інакше кажучи, говорячи про конкретний текст, Григорій Сивокін веде мову саме про текст, а не про письменницький ореол (по-нинішньому – бренд) чи його відсутність. А ще інакше кажучи (або “інакше кажучи-2”), йому свідомісно близькою є аксіологія не-апологетичності.

Уже в першій монографічній студії, де розглядалися прозові тексти “про сучасне колгоспне село”, чи не провідною своєю тональністю він обрав критичну, що ґрунтувалася на принципі накладання естетичних характеристик

на актуальні тоді романи й повісті. Наслідком такого “естетичного накладання” стали численні гострокритичні спостереження й судження на кшталт: “У творах же М. Нечая, Я. Стецюка і почасті В. Вільного обрано легкий шлях – шлях ілюстрування. Виробництво займає всю увагу авторів. На героїв вони дивляться утилітарно: настільки можна підкорити їх виробничим конфліктам”; або “Зображені в такий спосіб представники “маси” не набувають значення художніх відкриттів, а самі письменники, таким чином, лишаються ще на досить значній відстані від життєво правдивого образу простого сільського трудівника – не “гвинтика”, а людини”; або “Справді, слідкуючи тільки за службовим просуванням героя, письменник мимоволі схиляється до оцінки людини в залежності від службового становища, яке вона займає. Знову ж така людина підмінюється посадою, життєвість її заступає адміністративна драбинка”; або ще “...Багато з героїв у творах про сучасний колгосп втрачають на своїй життєвості, вступають не як живі люди, а як інформатори авторських або й не зовсім авторських поглядів на ту чи іншу тенденцію сільського життя” (“Життєва переконливість героя”). Судження критичної спрямованості мають у цьому дослідженні не фрагментарний, а цілком системний характер і стосуються не лише образно-художніх начал, а й естетико-світоглядних категорій. Зважаючи на те, що далеко не кожен аналітик літератури (особливо актуальної) спроможний послідовно триматися критичного курсу й широко демонструвати гострокритичний ноєсис, є підстави стверджувати: практикум Григорія Сивоконя демонстрував вияви естетико-мисленнєвого нонконформізму.

Аналізуючи романи Павла Загребельного, він виходить із суто художньо-текстових реалій (нічого екстралітературного!) і з коректною аргументованістю вирізняє в них непереконливі, а то й відверто слабкі моменти. Розмірковуючи над “Спекою”, Сивокінь із відчутною долею скепсису й іронії завважує таку “примітну рису” роману: “...Письменник дивним чином розділяє героїв (знову ж для зручності сюжетоскладання і для підкреслення проблемності) на добрих і злих, за походженням, чи що б то. Наприклад, Холод, дутий професор і так само сумнівний металург, може скільки завгодно повторювати своє “ми, робітничий клас”, але він в усіх випадках роману лишається при виконанні функції зла й нечесності <...> Письменник цими внутрішніми якостями героя вичерпує суперечність і цим самим здрібноє її значення... Соціальна спрямованість авторського погляду, звичайно ж, від цього втрачає свою гостроту” (“Визначеність таланту”). Критичними інтенціями супроводжується й оцінка структурно-художніх особливостей романів “З погляду вічності” та “Переходимо до любові”. Аналітизм для практикуму Григорія Сивоконя був немислимий без критичності й критицизму. До того ж ці два останні поняття (критичність і критицизм) він екстраполював і на себе, оглядаючи й коментуючи свій кількадесятилітній літературно-критичний розвій у книжці “Від аналізу до прогнозу”, чим, власне, здійснив повний цикл їхньої апробації.

Розглядаючи актуальний літпроцес, Григорій Сивокінь (разом із Віталієм Дончиком, Миколою Жулинським, Михайлом Логвиненком, Юрієм Покальчуком, Анатолієм Погрібним та ін.) закладав підвалини того, щоб виникла органічна та об'єктивна потреба в дисципліні, котра б цілеспрямовано досліджувала критику як сферу практики і теорії, щоб раніше або пізніше постало, врешті, питання про виокремлення й оформлення дослідницького аспекту, який би став (або претендував) на роль самодостатньої науки про критику (критикології).

Оцінки, судження й постулати, що містяться у статтях і книжках Григорія Сивоконя, із симптоматичною настійливістю ретранслюють каскад атрибутивних клейнодів літературної критики, до яких передовсім належать мобільність, суб'єктивність, емоційність, полемічність, розгерметизованість думки й стилю. Для нього не було сумнівів у тому, що в “критика-очевидця” (одна з його численних влучних формул) значно більше права на помилковість і тим паче неточність сприйняття, ніж в академічного літературознавця. Його студії демонструють упевненість у тому, що місія критика – це насамперед діалог із письменником, можливість запропонувати такий погляд на його творчість, який стимулював би інтелектуальний та художньо-естетичний розвиток митця, а функція літературно-критичного мислення – передовсім аксіологічна, позаяк “в ідеальному розумінні своєму критика є виразницею смаків часу...”. Для Григорія Сивоконя критик – це, власне, критичний письменник, який в оцінно-аналітичний спосіб бере участь в актуальному літературному процесі.

Ось ця категорія – літературний процес – ключова, ба навіть культова для Сивоконя-критика. Він ставить за мету охоплювати унікальну неохопність його простору, резюмуючи, що, “зрештою, до літературного процесу має відношення практично все – книжкові видання і журнали, де вперше з'являються на читацький суд нові твори; письменницьке взаємоспілкування у складі, приміром, творчих об'єднань і на особистісному рівні; форми заохочення творчих пошуків, як-от різні літературні премії, й інтенсивність письменницьких контактів з читацькою аудиторією...” (“Художній твір і літературний процес”). Він, зрозуміла річ, не може не подати (апробувати, запропонувати, сформулювати, інсталювати, вербалізувати – тут, безперечно, маємо справу із широким вибором лексики дієслівного значення)

дефініцію, що не претендує на викінченість і повноту, проте виохоплює низку найпосутніших ознак: “Отже, літературний процес – це рух, зміна, тривалість у часі, в історичному вимірі”. Він часто наголошує на структурованості літпроцесу, вичленовуючи його складники – минувшину (що співвідноситься з “традицією”), сучасність (яка реалізується “у поточному часово-просторовому вияві”) і перспективу (що потрактовується як “імовірно-можливі напрямки подальшого загальнолітературного розвитку”). В його критичних дослідженнях спостерігається апелювання-звернення до Франка, Нечуя-Левицького, Коцюбинського, Миколи Куліша, Довженка, Головка, Смолича, у нього відчутні спроби передбачити або й змодельовати естетичні особливості періодів, що мислилися як наступні. Але безваріантно найголовнішою територією для нього стала актуальна література (передусім проза й поезія), обсервацію якої він сприймав як можливість (через критико-аналітичні форми) висловити своє, Григорія Сивоконя, бачення тодішніх естетичних і соціодуховних проблем. Отже, критика для нього – це спроба корекції реальності, що також відрізняє її (критику) від академ-літературознавства.

У його мисленневих пропозиціях відчутна тенденція до розширення структурно-семантичного простору критики, до того ж як у сенсі її побутування, творчої прагматики, так і в суто теоретичному вимірі. Він формулював нові поняття, ракурси, напрями, що стосувалися реального функціонування й перспектив розвитку критико-аналітичної сфери. Усвідомлюючи відверту недостатність спеціальних досліджень, де б увага зосереджувалася на внутрішніх чинниках, складнощах, суперечностях у літературному практикумі критика, він висловлював думку про виокремлення “психології критики як наукової дисципліни”. При цьому Григорій Сивокінь подав її обриси та гіпотетичні моделі в самобутній (насамперед за задумом і формою втілення) праці “Від аналізу до прогнозу”, в якій виклав і проаналізував внутрішні (і тому приховані) психологічні моменти власної критичної діяльності, увівши до простору актуальних проблем ще й аутопсихологію критика.

Григорій Сивокінь, беззаперечно, належить до тих активнотворчих учасників літпроцесу, хто і власною прагмакритикою, і своїми критикологічними тезами, викладками, концепціями розвивали аналітико-інтелектуальний та креативний рівні національної художньої свідомості. І цілком можливо, що при цьому їхня багатоплідна діяльність об’єктивно сприяла не лише інституалізації, а й естетичній суверенізації критики. Тенденції, що, очевидно, утверджуватиметься й надалі.

Отримано 7 липня 2011 р.

м. Херсон